

יהודית בובר אגסי

פמיניזם, אידיאולוגיה ותנועה חברתית

האידיאולוגיה הפמיניסטית החלה לקראת סוף המאה השמונה-עשרה. רעיונה המרכזי הוא כי שוויון זכויות ומעמד בין המינים חברתי חיוני לחברה תקינה. עד לסוף ימי הביניים, המסורות שהשפיעו ביותר על אוכלוסיות המערב והמזרח התיכון היו היהודית-נוצרית והפילוסופיה היוונית, בעיקר אריסטו. ההוגים הנוצרים, היהודיים וגם המוסלמים, השתדלו לפשר בין שתי המסורות הללו, כתבי-הקודש וכתבי אריסטו. בשתי המסורות הדגש היה על אי-שוויון בין המינים. עם זאת, בתנ"ך משתקפות שתי תפיסות שונות לגבי היחס בין המינים והן מתבטאות בשני סיפורי הבריאה, זה של בראשית פרק א', וזה של בראשית פרקים ב', וג'. בסיפור הראשון נבראו האיש והאישה כשווים, בבת אחת, שניהם בצלם אלוהים, ולשניהם ניתנו אותן ההבטחות ואותם הציוויים. הסיפור השני הוא סיפור גן העדן, ובו האיש נברא לבדו והאישה נבראה מאוחר יותר מתוך האיש, כמתוך מחשבה שניה, וכדי לספק את צרכי האיש. למרבה הצער, בגלל ציוריותו המופלגת השפיע סיפור הבריאה השני הרבה יותר. סיפור גן העדן מבטא את נחיתות ומשניות האישה. לפי חז"ל חוה האישה הביאה לעולם את השטן ואת המוות. היא המתפתית והמפתה. תלמידיו של ישוע הנוצרי ראו בחווה את זאת שהביאה לעולם את החטא בכלל, הוא החטא הקדמון, שכל האנושות שרויה בו מאז, ושרק ישוע המשיח יכל להביא גאולה ממנו.

בין הפילוסופים היווניים, אריסטו היה זה שניסח את הדרישה לנחיתות האישה. האישה נתונה למרות אביה או בעלה, וההצדקה לכך היא בטבעה השונה והנחות. גם אריסטו מצדיק גם את העבדות בטענה כזו: לעבד יש טבע שונה ונחות. כך הוא הצדיק גם את הפרדת התפקידים בין המינים. תמונה זו של הטבע השונה והנחות של האישה, התאימה לתמונת הנחיתות שעלתה מסיפור הבריאה השני בספר בראשית. הסיפור הראשון תואם יותר את דעת אפלטון שבספרו "המדינה", הוא מתאר אוטופיה צודקת ומתוקנת בה נשות מעמד השומרים - שהוא המעמד החשוב - שוות זכויות וחובות, ועוסקות באותם העיסוקים כמו הגברים. לדעת אפלטון ישנם אמנם הבדלים מסוימים בטבע המינים, אך הם רק חסרי משקל. יימצאו יותר גברים מאשר נשים שיהיו מוסיקאים או ספורטאים מצטיינים מאשר נשים, אך גם נשים מסוגלות לעסוק במוסיקה או בגימנסטיקה, ואף להצטיין בהן. למרות שאפלטון השפיע פחות ובאחרון על המחשבה המערבית, הרי הרעיון הזה של שוויון אפשרי בין המינים עורר מחשבה; אמנם הוא כרך את השוויון בהצעה לבטל כליל (במעמד השומרים) את המשפחה ואת משק הבית המשפחתי, ואפילו את הזיקה בין הורים לילדיהם. גישה זו מאוד הרתיעה והקטינה את השפעת רעיון השוויון. למרות שבמסורת היהודית היו ההסדרים החברתיים השליטים פטריארכליים, הרי שיש בתנ"ך גם הדים של פעילות נשים חזקות. נזכיר כאן רק את תפקיד המנהיגות של מרים, בנות צלופחד שנלחמו על נחלתן בארץ, דבורה הנביאה, יעל, נעמי ורות המואביה, האישה החכמה מתקוע, האישה מבית מעכה, ריצפה בת איה, וחולדה הנביאה. כולן מפגינות עוז נפש ומוסריות גבוהה מזו של הממסד הגברי של זמנן. רוב אמרות חז"ל בתקופת התגבשותה של היהדות ההיסטורית על האישה, טבעה ותפקידיה הן שליליות. עם זאת, היוצאות מן הכלל חשובות. ביניהן האמירה כי הוראת תורה מתאימה גם לבנות, וכי נשים הינן יותר מכניסות אורחים ויותר רחמניות מגברים. יש עדות חשובה להתנגדות לכליאת האישה בביתה והרחקתה מהענף הרוחני המרכזי - הוא לימוד תורה - בסיפורים על ברוריה אשת רבי מאיר, שהייתה מורת הוראה ופוסקת הלכה בזכות עצמה. בערב המהפכה הצרפתית יצאו הפילוסופים בדרישה המהפכנית לחופש ושוויון של כל המין האנושי, תוך התנערות מן המסורת היהודית-נוצרית-יוונית. רק אחד מהם - קונדורסה - העז לכלול במפורש גם את הנשים בדרישת החופש והשוויון - כולל ההשתתפות בפוליטיקה. הוא טען שאין לנשים טבע שונה, אלא שדלות הישגיהן היא תוצאה של חוסר השכלה, חוסר חינוך, ושל חינוך קלוקל. הפילוסוף המפורסם של המהפכה הצרפתית, ז'אן ז'אק רוסו, דגל בחינוך האדם החדש, העצמאי, בטבע. הוא חזר לשמרנות מובהקת כשדובר באשר

לחינוכה ולתפקידיה של האישה, ודבק בדעה המסורתית על הטבע השונה של האישה את תפקידיה המרכזי הוא ראה כשרות לבעלה. הוא הגביל את חינוכה לנושאים שאינם מאמצים את המוח יתר על המידה, אך מאפשרים לה לנהל שיחה נעימה עם בעלה. בעצם ימי המהפכה קמו שתי האמהות של האידיאולוגיה הפמיניסטית - הצרפתייה אולימפ דה גוג 'שחיברה את "מגילת זכויות האישה" והאנגלייה מרי וולסטונקרפט שבספרה "דיכוי הנשים" קראה תגר על רוסו. רק אחר 50 שנה קמה התנועה הפמיניסטית הראשונה - ב-1848 בארצות הברית. מנהיגותיה הראשונות היו פעילות המאבק נגד עבדות. תנועה זו החלה במאבק נגד העדר הזכויות המשפטיות לאישה הנשואה ונגד האיסור על נשים לנאום בציבור, ללמוד במוסדות החינוך הגבוה ובעיקר בבתי-ספר לרפואה. התנועה השתתפה במאבק נגד הניצול המשווע ותנאי העבודה מסכני הבריאות של פועלות המתפרות ובתי-החרושת. התנועה הקלאסית ידועה בעיקר במאבקה העיקש למען זכות הנשים לבחור ולהיבחר לבתי-מחוקקים. בעשרות השנים עד סוף מלחמת העולם הראשונה הצליח מאבק זה במרבית ארצות המערב. תנועת הנשים הראשונה שקעה לפני ששוויון זכויות, הזדמנויות ומעמד חברתי לנשים התקבלו כנורמה ציבורית אפילו בארצות המערב הדמוקרטיות, נשללו בפירוש על ידי המשטרים הפשיסטיים והנאציים, והתקבלו במשטרים הסובייטיים רק למראית עין. בדמך מלחמת העולם השנייה לקחו חלק במאמץ המלחמתי המוני נשים שעבדו במקצועות רבים שהיו קודם לכן סגורות בפניהן - בעיקר בתעשייה הכבדה. הן מילאו תפקיד חשוב בהגנה האנטי-אווירית והשתתפו בכל תנועות ההתנגדות המחתרתיות לכובש הנאצי. אך עם תום המלחמה הצליח הממסד הגברי לשלול מהנשים את מרבית הישגיהן. מאמץ זה להחדיר אותן לבית, למטבח ולחדר הילדים, נעזר לא רק בנימוקים המסורתיים-דתיים אלא בשתי תורות מדעיות לכאורה: התורה הסוציולוגית של הפונקציונליזם של פרסונס, שטענה שחלוקת העבודה בין התפקיד הפעלתני-כלכלי של הגבר ושל התפקיד הטיפולי-רגשי של האישה חיונית לא רק למען יציבות המשפחה, אלא למען יציבות החברה בכלל, והתורה הפסיכואנליזה הפרוידיאנית לפיה טבע האישה שונה מזה של הגבר - לא מרצון האל, אלא בגלל השוני באנטומיה ובניסיון של גיל הינקות. הבדלים אלה דנים את נשים לסבילות, לחוסר עצמאות, לאישיות חלשה מזה של הגבר, לגנדרנות, ולשאיפה ללדת בנים. הפסיכואנליזה ראתה כאינפנטילית, כלא-נורמאלית, וכלא נשית כל אישה הדורשת תפקיד פעיל - בחיי מין, או בחיי המקצוע, המדע או הפוליטיקה. את מכלול הדעות הללו קראה בטי פריין באמצע שנות השישים של המאה העשרים בשם "מיסטיקה נשית". היא התקיפה את התורות האלו כמסווה להפליה כאצטלה מדעית, ניצול ואף דיכוי ואלימות. היא ייסדה את תנועת הנשים החדשה בארצות הברית, התנועה הפמיניסטית שהתחזקה מאוד בשנות השבעים והשמונים והתפשטה למרבית מדינות העולם בעיקר בין נשים, אך גם רכשה גם תומכים גברים רבים. במחצית השנייה של המאה העשרים השתפרו התנאים להשגת שוויון כתוצאה משתי מהפכות טכניות. המהפכה האלקטרונית אפשרה אוטומציה של תהליכי עבודה רבים שקודם לכן דרשו מאמץ גופני גדול, ובכך פתחה אותם בפני נשים. ושכלול הגלולה למניעת הריון אפשר למיליוני נשים מניעת הריון מבלי סכנה לבריאות ותכנון ועיתוי של לידות. שתי מהפכות טכניות אלו הניחו את היסוד למאבק של התנועה לכניסה ולקידום של נשים לכל המקצועות, ולעליית השתתפותן בשוק העבודה ולתכנון חייהן. תנועת הנשים החדשה ניסחה את מטרותיה: להשיג עבור נשים את הזכות להשתתף בכל מקצוע, את הזכות לקבלת תשלום שווה עבור עבודה שווה, וגם לשוויון הזדמנויות לקידום ולחלוקה שווה בעמדות ניהול. היא שללה את החלוקה המסורתית של עבודות לגבריות ולנשיות. את הדרישה המסורתית של תנועת הנשים הקלאסית לזכות האישה לבחור ולהיבחר היא קידמה לדרישה לשוויון ממשי גם במוסדות החקיקה וגם בשרות המדינה בכל דרגותיו ועל כל ענפיו, כולל הרשות השופטת. תנועת הנשים החדשה חיפשה ומחפשת פתרונות לבעיה הקשה של חלוקת נטל משק הבית והטיפול בילדים באורח שוויוני וצודק על גברים ונשים. עדיין יש התלבטות בשאלה ובעיקר בשאלה מהו חלק המדינה בתהליך הזה ומה מבנה המשפחה הרצוי. כל הזרמים בתנועת הנשים מסכימים על זכות האישה לשלוט בגופה, כולל החופש מחשש מאונס? גם במסגרת הנישואין? ומהטרדה מינית והזכות להפסקת הריון בלתי-רצוי. כמו-כן מסכימים כל הזרמים על זכות האישה הלא-נשואה לאימהות ולהעדפה מינית ללא הפלייה. ולבסוף, בעשרות השנים מאז

קום תנועת הנשים החדשה, התפתחה פעילות מחקרית ענפה בהיסטוריה, כלכלה, סוציולוגיה
ואנתרופולוגיה, במטרה לתקן את העיוותים המסורתיים במדעי החברה באשר למעמד האישה
ולסיבות להעדר שוויון האישה בחברה.